

ЧЕРВЕТЕРИ И ДОМОВЕТЕ НА МЪРТВИТЕ

УВОД

Настоящата курсова работа разглежда древния етруски град Цере, днешният Черветери, чието име в превод означава “старата Цере”. Накратко са представени по-важни моменти от историята на града, като акцентът е поставен върху етруските погребални практики. Разгледани са 7 гробници от петте некропола в града, като всяка е представена с приблизителна датировка, устройство и инвентар.

ИСТОРИЯ НА ЧЕРВЕТЕРИ

Древният Черветери се намира в Южна Етрурия, на 50 км северозападно от Рим. Чрез пристанищата си Пирги¹, Алзиум и Пуникум градът придобива важно значение като търговски център. Етруското му име е интерпретирано по различни начини – Цисра, Кайсра и др. Във финикийска табличка от Пирги градът е записан като Кисри.

Най-ранните поселения в Черветери датират от 9-8 в пр. Хр. и носят характерните особености на виланованския период². Поне две селища са основани през този период, както може да се съди по погребалните урни в най-стария некропол – Сорбо. В средата на 8 в. пр. Хр. Цере започва търговия с евбейските гърци с етруски геометрични съдове, които все повече се разпространяват сред погребалния инвентар. След 7 в. пр. Хр. градът претърпява бързо демографско развитие и се превръща в най-големия търговски пункт в Етрурия. До края на 7 в. пр. Хр. евбейското влияние е

¹ Пирги е разположен на около 13 км от Цере.

² Вилановански период – от 750 до 500 г. пр. Хр. Наречен е по името на селището Виланова край Болония.

заменено от това на Коринт и други гръцки колонии, основани в Южна Италия и Сицилия. С установяването на ранната вазопис в Черветери местното производство на съдове на етруските започва да конкурира гръцкия внос.

През 6 в. пр. Хр. Цере побеждава фокидските гърци, които по това време установяват контрол върху Тиренско море чрез колонията си Алария на о. Корсика. В последствие стотици фокидски пленници загиват в Цере, което според античните извори донася чума в града. След допитване до делфийския оракул, за да се изкупят, жителите на Черветери трябвало ежегодно да провеждат игри в чест на мъртвите фокидци. Гръцките затворници са погребани в масов гроб, намиращ между Цере и Пирги. Търговските контакти обаче не са засегнати от случилото се, дори напротив, към Черветери потича огромен поток гръцки търговци и производители.

След общата криза през 5 в. пр. Хр. в Етрурия настъпва подобрене, отчасти дължащо се на превъзходните отношения с Рим, на който Цере е съюзник.

През 253 г. пр. Хр. Черветери, подкрепяйки Тарквиний³ срещу Рим, е победена и губи част от територията си, включително крайбрежието. Лишена от пристанищата си, тя е обречена на постоянна криза, която води до пълното ѝ унищожение през 1 в. пр. Хр.

Територията на града покрива около 150 хектара, в сравнение със съвременния град, който заема едва 1/3 от това пространство, както може да се види от картата (вж. Прил. 1). На места скалите достигат до 50 м височина и формират основната защита, а в участъците, където стават по-ниски или изчезват, са построени крепостни стени.

Етруските построяват забележителна пътна мрежа, свързваща градовете им и повечето от пътищата са доразвити от римляните и се използват ит до днес. Via Clodia⁴ и началната част на Via Aurelia⁵ са първите, построени от

³ Град в Южна Етрурия, разположен на 96 км северозападно от Рим.

⁴ Via Clodia започва от разклонението на Тибър при Рим до Сована, в района на Болсенското езеро.

⁵ Via Aurelia е крайбрежен път, който през 2 в. пр. Хр. става консулски.

етруските. В района на града няма разкрити същински разкопки, а само частични проучвания в района на спортно игрище, където се откриват следи от храм на Хера.⁶

ГРАДЪТ НА МЪРТВИТЕ

Големият брой и богатството на гробниците също говорят за високото развитие на града. В Цере има пет некропола - Сорбо, Монте Абатоне, Кава дела Поцолана, Гропие ди Сан Антонио и Бандитача, където са открити над 400 гробници, формиращи на места истински улици на мъртвите, покрити с вулканичен туф. Повечето от гробниците могат да бъдат датирани между 7 и 6 в. пр. Хр. Най-разпространени са тези с подземна камера и тумулусите, в които вътрешните стаи имитират етруските жилища.

През 5 в. пр. Хр. се появява истински град на мъртвите с улици, пресичащи се под прав ъгъл и места за свещенодействия. Гробниците стават по-скромни, в сравнение с предишния период - с по-малки камери и по-обикновени. Едва през последните векове от съществуването на града се възобновяват подземните гробници със сложни схеми, като символ на властта на аристокрацията. Съкровищата в гробниците включват много бронзови и сребърни предмети, фини златни накити, вази местно производство, включително известните "bucchero"⁷ и други, внесени от Гърция, рисувана керамика, включително посветителни фигурки. Археологическите разкопки се натъкват на две светилища, посветени на Уни⁸ и финикийската Астарта⁹. По-

⁶ За историята на града вж. Johnstone, M. A., *Etruria: Past and Present*, Thames and Hudson, London, 1930, p. 20-22

⁷ Имитация на метален съд от полирана черна глина, често украсявана с релефни фигури.

⁸ Етруска върховна богиня на небето, съответстваща на римската Юнона

старото светилище може да бъде датирано около 6 в. пр. Хр., докато по-ранното е от средата на 5 в. пр. Хр. Пиргенските плочици¹⁰ са открити при разкопките на старото светилище. Табличките са от периода, когато етруските и финикийците се съюзяват и прогонват гърците от о. Корсика.¹¹

Най-ранните погребения са кремации от 9-8 в. пр. Хр. Първите инхумации се появяват в Цере и Тарквиний през 7-6 в. пр. Хр., а по-късно стават най-разпространеният погребален ритуал в земите на етруските, освен в Северна Етрурия, където кремацията се практикува до 1 в. пр. Хр. От временни подслони за мъртвия гробовете се развиват в малки камери, покрити с каменни плочи и пръст. Тези прости могили (*tumuli*) придобиват по-внушителен вид с поставянето на кръгла основа. Вътре може да има една или повече групи погребения. Погребалните камери се подреждат като истински домове със столове и легла. От 7-4 в. пр. Хр. започват да се появяват различни разновидности на тумулите – прости тумули с камера, издълбана в камъка, или подземни с преддверие. Късните гробници не се засипват с пръст и се състоят от единични подземни стаи, имитиращи етруското жилище, с колони, ниши, пейки и фрески¹². Въпреки че украсяването с фрески е било изключително разпространено, много малко от тях са оцелели, заради подпочвените води. Богатството на погребалния инвентар е легендарно, а съдържанието е изложено във ватиканския етруски музей. Златните бижута и вазите от този период са дело на изкусна майсторска изработка. В обикновената подземна гробница до главната камера се стига чрез тесен издължен коридор (*δρόμος*), който обикновено сочи на югоизток.

⁹ Западносемитска богиня, олицетворение на любовта и плодородието, богиня-воин, Астарта е древно божество, съответстващо на Ишар в асиро-вавилонската митология, отъждествявано с гръцката Афродита и римската Венера

¹⁰ Три надписа, записани на златни свигъци (2 на етруски език и 1 на финикийски)

¹¹ За етруското изкуство вж. Wellard, J., *The Search for the Etruscans*, Saturday Review Press, New York, 1973, p. 154-169

¹² За повече информация вж. Scullard, H., *The Etruscan Cities and Rome*, Thames and Hudson, London, 1967, p. 98

ДОМОВЕТЕ НА МЪРТВИТЕ

1. **ГРОБНИЦАТА НА РЕГОЛИНИ-ГАЛАСИ** (вж. Прил. 2) е разположена в некропола Сорбо. Открита е през 1836 г. от архиепископ Реголини и генерал Галаси. Около основния тумулус е изграден втори, който датира от 6 в. пр. Хр., където се помещават по-нови гробници, вероятно за членове на същото семейство. Тези периферни гробници са предпазили по-старата от плячкосване. В нея е открито богато златно съкровище. Тя има къс дромос, изграден от правоъгълни блокове, от двете му страни са издълбани две овални камери, ксто при тази конструкция половината от височината на гробницата е взета от туфа, а останалата част е построена с правоъгълни каменни блокове, които образуват покрив с клиновидна форма. Дясната камера, която съдържа бронзова урна, е запечатана. В края на преддверието има бронзово легло, на което е било положено тялото на воин от знатно семейство. На същото място е открита и колесницата, с която е било пренесено тялото. В лявата камера са открити 8 кръгли щита, върху някои от които са изобразени глави на пантери. Това не е единствената гробница в Цере, при която щитове или релефи на щитове се използват за украса. Намерена е и повредена и изгорена колесница за два коня, която вероятно е била използвана по време на празници.¹³

2. **ГРОБНИЦАТА КАПАНА** (вж. Прил. 3) е разположена в Тумулус II на некропола Бандитача. Тумулусът е един от най-старите - датира от първата половина на 7 в. пр. Хр. - и основата му представлява огромен туфен барабан, направен от масивна скала. Гробницата е малка и ниска, със стръмен покрив.¹⁴ Има изключително дълъг дромос и две странични камери. Едната от тях е по-малка и в нея има каменно легло. Инвентарът в главната камера представлява ежедневни предмети от епохата и е пример за етруската практика да

¹³ За повече информация вж Hampton, C., *The Etruscan Survival*, Doubleday & Company, New York, 1970, p. 137

¹⁴ *ibidem*, p. 141

пресъздават домашни условия при погребения. Гробницата е ориентирана на запад, както е характерно за най-ранните ритуали. Има две правоъгълни стаи, разположени една до друга срещу дромоса.

3. **ГРОБНИЦАТА С НАРИСУВАНИТЕ ЛЪВОВЕ** (вж. Прил. 4) датира от третата четвърт на 7 в. пр. Хр. Името ѝ идва от фреските, намерени вътре. Над централния вход в преддверието, който има идеална правоъгълна форма, е изсечен слънчев диск. Този вход води до камера с две погребални легла с изрязани форми на мъж и жена коридор към следващата стая. В страничната камера от дясно на преддверието могат да се видят бледите следи от фрески, изобразяващи лъвове¹⁵.

4. **ГРОБНИЦАТА С КАПИТЕЛИТЕ** (вж Прил. 5) е от първата половина на 6 в. пр. Хр. Тя има къс дромос с две странични камери, който води до атриум. От двете страни на входа на атриума са поставени колони с цилиндрични основи, поддържащи двете основни греди. Капителите на колоните са от еолийски тип¹⁶ с изрязани, силно завити папратови листа. Покривът е плосък, като от двете главни греди се спускат фалшиви, между които се образуват квадрати, прорязани от диагонални линии, имитиращи слама. В дъното се виждат входовете към три камери на едно мъжко и две женски погребения, с издълбани прозорци на стената, като средната камера е видимо по-голяма от другите две. Във всяка има по две легла, които са с правоъгълна форма и заоблени, за да се различава полът на починалия¹⁷.

5. **ГРОБНИЦАТА С ГРЪЦКИТЕ ВАЗИ** (вж. Прил. 6) е разположена в Тумулус II в некропола на Бандитача, заедно с гробницата Капана и още две други. Планът ѝ е същият, като в гробницата с капителите, който е най-

¹⁵ *ibidem*, p. 138

¹⁶ Еолийските капители се появяват във Финикия или Кипър; характерни са със завитите си листа

¹⁷ *ibidem*, p. 140

разпространен в некропола Бандитача. Къс дромос, покрит с каменни блокове, с две странични камери води до огромен атриум, в дъното на който се намират три камери с мъжки и женски погребални легла – мъжките от лявата страна, женските – от дясната, докато леглата в атриума са само мъжки. В гробницата е открит голям брой чернофигурни и червенофигурни атически вази, сред които и изключително красива амфора, подписана с името на гръцкия майстор Никостен.¹⁸

6. ГРОБНИЦАТА С ЩИТОВЕТЕ И ТРОНОВЕТЕ (вж. Прил. 7) датира от 520-500 г. пр. Хр. и е разположена в същия тумулус, както и гробницата с лъвовете. Има къс дромос с външни странични стаи. Преддверието е богато украсено с предмети на бита и заобиколено от шест легла, издълбани в стената и украсени с 14 щита. От двете страни на централната врата са поставени два трона със заоблена облегалка и малки столчета. На една от стените му има три прозорчета и врати с дорийска рамка, водещи към три камери. Погребалните легла са изработени в детайли от туф с типичните кръгли глави за мъже и триъгълни - за жени.¹⁹

7. ГРОБНИЦАТА С БАРЕЛЕФИТЕ (вж. Прил. 8) е открита през 19 в от маркиз Кампана и интериорът ѝ е защитен със специална стъклена врата. Гробницата е вкопана на значителна дълбочина в земята. Тя е една от малкото, съхранила цветовете на фреските си, тъй като майсторите са използвали глина, за да оформят релефите, като по този начин те са се превърнали в основа на фреските. Гробницата се състои от единична камера с дупки и ниши в стените. Таванът е подсилен от две колони с еолийски капители, върху които са изобразени предмети от домашна употреба, военни доспехи и животни. Други няколко колони разделят 11 правоъгълни ниши, разположени на 60 см от земята, имитиращи легла, покрити с дрехи и цветни възглавници, пресъздадени

¹⁸ ibidem, p. 139

¹⁹ ibidem, p. 143

с впечатляващ реализъм. Двама от погребаните вероятно са част от семейството, основало гробницата, Матуна, както говори посветителният надпис. Най-удивителното в гробницата е богатството и украсата ѝ – над входа са поставени глави на бик и крава и кръгъл щит. Фризът под тавана изобразява мечове, щитове, копия, шлемове и наколенници, които най-вероятно възвеличават военни подвизи - гробницата датира от края на 4 в. пр. Хр., точно от времето на войните с Рим. Сред изображенията се появяват и два от демоните на подземния свят – Хару²⁰ (гръцкият Харон) и Цербер, символи на елинистическия период, изпълнен с чудовища и страх от неизвестното.²¹

²⁰ В етруските представи за царството на мъртвите Хару е демон на смъртта, който е съхранил повече черти на самостоятелно божество от родствения му гръцки преносвач на душите, Харон.

²¹ *ibidem*, p. 144-145